

Krupne zveri u Dinaridima: upravljanje, praćenje, ugrožavanje i sukobi

**Uspostavljanje transnacionalne platforme
za upravljanje krupnim zverima
u Dinaridima
– Osnovni izveštaj –**

**Katrina Marsden
Andrea Solić
Djuro Huber
Christiane Röttger
Iven Froese
Julia Schmidt**

Naslovna slika: Mrki medved u Dinaridima (© Đ. Huber).

Autori:

Katrina Marsden
Christiane Röttger
Iven Froese
Julia Schmidt

adelphi research gemeinnützige GmbH
Alt-Moabit 91, 10559 Berlin E-Mail:
E-Mail: marsden@adelphi.de
roettger@adelphi.de
froese@adelphi.de
schmidt@adelphi.de

Andrea Solić
Đuro Huber

Carnivora Magna,
Ul. Slavka Kolara 45/B, 10410, Velika Gorica, Hrvatska
E-Mail: andrea4nature@gmail.com
djuro.huber@gmail.com

Nadzor:

Katharina Steyer

Nemačka savezna agencija za zaštitu prirode (BfN)
Sektor II 1.1: Očuvanje divljih životinja
Konstantinstraße 110, 53179 Bon, Nemačka
E-Mail: Katharina.Steyer@bfn.de

Sonja Otto

Nemačka agencija za zaštitu životne sredine (UBA)
Sektor I 1.2 Međunarodne strategije održivosti, politike i prenos znanja,
Program savetodavne pomoći Jedinice za projektne usluge (AAP)
Wörlitzer Platz 1, 06844 Dessau-Roßlau, Nemačka
E-Mail: Sonja.Otto@uba.de

Ovaj projekat finansira Program savetodavne pomoći nemačkog Saveznog ministarstva (AAP) za zaštitu životne sredine u zemljama centralne i istočne Evrope, Kavkaza i centralne Azije, kao i drugim zemljama u susedstvu Evropske unije. Projekat nadgleda Savezna agencija za zaštitu prirode (BfN) i Nemačka agencija za zaštitu životne sredine (UBA).

Ovo je prevod sledeće publikacije: Large Carnivores in the Dinarides: Management, Monitoring, Threats and Conflicts <https://www.bfn.de/sites/default/files/2022-02/Skript617.pdf>

Izdavač: Bundesamt für Naturschutz (BfN)
Savezna agencija za zaštitu prirode
Konstantinstrasse 110
53179 Bon, Nemačka
URL: <http://www.bfn.de>

Izdavač ne garantuje za tačnost, pojedinosti i celovitost izjava i stavova navedenih u ovom Izveštaju, kao ni za poštovanje privatnih prava trećih lica. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove izdavača.

Ova serija se distribuira poštujući uslove inicijative Creative Commons License Attribution - NoDerivatives 4.0 International (CC BY - ND 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/deed.en>).

ISBN 978-3-89624-378-2

DOI 10.19217/skr617

Bon, Nemačka 2021.

Sadržaj

Sadržaj.....	5
Spisak slika	6
Spisak tabela.....	7
Sažetak	8
1 Uvod.....	9
1.1 Cilj i planirane aktivnosti.....	9
1.2 Svrha ovog izveštaja	10
2 Uvodne napomene o regionu.....	11
2.1 Krupne zveri u Dinaridima	11
2.2 Institucionalni okvir i interes za članstvo u EU	14
2.3 Učenje o suživotu sa krupnim zverima iz iskustava EU.....	17
3 Način prikupljanja informacija.....	22
4 Rezultati.....	23
4.1 Stanje populacije.....	23
4.2 Zakonodavstvo i stanje lova	24
4.3 Monitoring.....	25
4.4 Planovi upravljanja.....	26
4.5 Glavne pretnje populaciji krupnih zveri.....	27
4.6 Glavni sukobi	30
4.7 Zaštita stoke i mere kompenzacije.....	30
4.8 Postojeće prekogranične inicijative	32
5 Diskusija, sledeći koraci i izgledi.....	35

Spisak slika

Slika 1: Rasprostranjenost medveda u Dinaridima (2012–2016). Prisutnost medveda je mapirana na razmeri evropske mreže od 10x10 km ETRS89 LAEA (Kaczensky et al. 2021).	11
Slika 2: Rasprostranjenost vuka u Dinaridima (2012–2016) ⁸	12
Slika 3: Rasprostranjenost risa u Dinaridima (2012–2016) ⁸ . Plava boja označava stalnu rasprostranjenost, a tirkizna boja povremenu rasprostranjenost.	13
Slika 4: Mere zaštite domaćih životinja (ograđivanje i pastirski pas, slika Irene Kavčič).....	19
Slika 5. Interventni timovi za medvede su aktivni u pojedinim zemljama EU, uključujući Hrvatsku (Slika: Đuro Huber).	20
Slika 6. Član interventnog tima oslobađa medveda iz zamke krivolovca (Slika: Josip Kusak).	29
Slika 7: Čuvanje stoke na paši (Slika: Đuro Huber).....	30

Spisak tabela

Tabela 1: Status članstva u EU.	15
Tabela 2: Stanje i trend populacije	23
Tabela 3: Lov u Dinaridima.	24
Tabela 4: Monitoring u Dinaridima.....	25
Tabela 5: Planovi upravljanja u Dinaridima.....	26
Tabela 6: Glavne pretnje.....	27
Tabela 7: Sukobi vezani uz prisutnost KZ.....	30
Tabela 8: Kompenzacija i zaštita.....	31
Tabela 9: Projekti i programi u regionu.....	32
Tabela 10: Inicijative u regionu	34
Tabela 11: Sledeći koraci su vezani za teme na platformi.	35

Sažetak

Dinaridi su jedan od biološki najraznovrsnijih regiona u Evropi. U isti mah su i dom za tri vrste krupnih zveri, mrkog medveda, vuka i evroazijskog risa (dinarska i balkanska populacija), koje su rasprostranjene u članicama Evropske unije (EU) i u državama koje nisu članice EU.

S obzirom na široku rasprostranjenost ovih vrsta, poželjno je uspostaviti transnacionalnu koordinaciju upravljanja u cilju dugoročnog očuvanja ovih vrsta. Do danas postoji svega nekoliko prekograničnih inicijativa posvećenih upravljanju krupnim zverima.

Upravo zato Program savetodavne pomoći podržava ovaj projekat i ima za cilj uspostavljanje transnacionalne platforme o upravljanju krupnim zverima, zajedno s predstavnicima osam zemalja: Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova^{*1}, Crne Gore, Severne Makedonije, Srbije i Slovenije. U okviru nekoliko sastanaka nadležni organi će sarađivati sa relevantnim akterima iz oblasti poljoprivrede, nauke, lovstva i zaštite prirode na zajedničkom razvoju glavnih smernica za buduću saradnju. Sekretarijat platforme će se pobrinuti za nepristrasno upravljanje projektnim aktivnostima.

Ovaj Izveštaj ocenjuje aktuelno stanje krupnih zveri, njihovo upravljanje i praćenje, kao i ugrožavanja i sukoba u Dinaridima. Pored toga, donosi pregled stanja u svakoj zemlji i poređenje sa prethodnim procenama.

¹ Sva upućivanja na Kosovo* u ovom dokumentu, bilo da se radi o teritoriji, institucijama ili stanovništvu Kosova treba tumačiti ne dovodeći u pitanje stavove o statusu, a u skladu sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda o proglašenju nezavisnosti Kosova.

1 Uvod

Dinaridi su jedan od biološki najraznovrsnijih regiona u Evropi i dom za tri vrste krupnih zveri: medveda, vuka i risa. S obzirom na široku rasprostranjenost ovih vrsta, poželjno je uspostavljanje transnacionalne koordinacije upravljanja ovim vrstama u cilju njihovog dugoročnog očuvanja. Do danas je uspostavljeno svega nekoliko prekograničnih inicijativa o upravljanju krupnim zverima, ali postoji značajan interes za aktivnijim pristupom ovoj temi.

U okviru Platforme EU za suživot ljudi i krupnih zveri², koja okuplja grupu organizacija sa različitim interesima vezanim za očuvanje krupnih zveri i njihovo upravljanje, 2018. godine je organizovana radionica u Budvi (Crna Gora)³. Na kraju radionice učesnici su se usaglasili o sadržaju zajedničke izjave⁴ kojom su pozvali na uspostavljanje transnacionalne platforme o upravljanju krupnim zverima u Dinaridima (Polje 1). Naveli su i glavne ciljeve za razmenu iskustava u upravljanju krupnim zverima. Ciljevi se nadovezuju na dugogodišnji rad stručnjaka iz regiona u cilju pokretanja transnacionalne razmene/dijaloga. Sve navedeno govori u prilog interesu državnih predstavnika, naučnika, nevladinih organizacija i zainteresovanih strana za uspostavljanje participativnog pristupa između zemalja u regionu Dinarida.

Polje 1: Sporazum iz Budve

Učesnici radionice su utvrdili sledeće prioritetne ciljeve za početne rasprave na platformi:

1. Koordinacija i razmena informacija o praksama upravljanja, politikama i pristupima u celom regionu, uključujući nacionalne i regionalne planove upravljanja radi postizanja ciljeva na nivou populacije,
2. Obezbeđivanje podrške međunarodnom umrežavanju i razmeni iskustava između ključnih aktera i nadležnih tela,
3. Izgradnja kapaciteta koji će osigurati obavljanje zadataka vezanih za upravljanje krupnim zverima,
4. Povećanje prekogranične saradnje u monitoringu, pre svega na području standardizovanih metoda i protokola,
5. Uspostavljanje dodatnih prekograničnih projekata za podršku sprovođenju gore navedenih ciljeva,
6. Prikupljanje sredstava i pronalaženje konkretnih izvora finansiranja za podršku aktivnostima i konkretnim akcijama potrebnim za rad buduće platforme.

Za uspešan ishod gore navedenog, biće potrebno osigurati neutralno posredovanje kao i ljudske i finansijske kapacitete za pružanje podrške uspostavljanju platforme i glavnih smernica buduće saradnje. Kako bi ostvarili ove ciljeve, učesnici radionice pozivaju i ohrabruju organe uprava u Albaniji, Bugarskoj, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Severnoj Makedoniji, Grčkoj, Kosovu*, Crnoj Gori, Srbiji i Sloveniji da se oslone na zaključke donesene na ovoj radionici i, prateći model platforme EU, razmotre ideju za uspostavljanje regionalne platforme o krupnim zverima kako bi unapredili saradnju.

1.1 Cilj i planirane aktivnosti

Projekat je osmišljen imajući u vidu glavni cilj: osigurati ljudske i finansijske kapacitete za

² Veb stranica Evropske komisije: Platforma EU za suživot ljudi i krupnih zveri;
http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/coexistence_platform.htm

³ Veb stranica Evropske komisije: Platforma EU za suživot ljudi i krupnih zveri: događaji na podstranici
http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/events_sub_workshop_Budva.htm

⁴ Veb stranica Evropske komisije: Izjava sa radionice iz Budve:
http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/pdf/181106Budva_LCP_Workshop%20statement-EN.pdf

uspostavljanje transnacionalne platforme za razmenu iskustava u upravljanju krupnim zverima i glavnih smernica buduće saradnje zajedno sa nadležnim organima u celoj regiji (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kosovo*, Crna Gora, Severna Makedonija, Srbija, Slovenija).

Projektom će se preduzeti koraci za pomoć u uspostavljanju procesa upravljanja i razmene iskustava radi:

- boljeg razumevanja ciljeva politike i prakse EU vezane uz upravljanje krupnim zverima i boljeg prenosa pravnog nasleđa EU o zaštiti životne sredine,
- povećanja kapaciteta organa uprave za prekogranično upravljanje i monitoring koji se odnose na populacije krupnih zveri,
- povećanja kapaciteta aktera iz relevantnih sektora za uključivanje u aktivnosti s ciljem smanjenja sukoba vezanih za prisustvo krupnih zveri.

Ovaj projekat može da se posmatra kao svojevrsna osnova za sprovođenje planiranih aktivnosti, a finansira ga nemačko Savezno ministarstvo zaštite životne sredine (BMU) kroz Program savetodavne pomoći (Beratungshilfeprogramm)⁵. Njegovo sprovođenje traje godinu dana, dok će za dugoročni nastavak projekta biti neophodno obezbediti dalje finansiranje. Projektom upravlja adelphi, nemački istraživački centar i konsultantska agencija na području zaštite životne sredine u saradnji sa hrvatskom nevladinom organizacijom Carnivora Magna - Institut za istraživanje, očuvanje i upravljanje krupnim zverima. adelphi upravlja i sekretarijatom Platforme EU za suživot ljudi i krupnih zveri⁶. Članovi Carnivora Magne su stručnjaci za upravljanje krupnim zverima u regionu.

1.2 Svrha ovog izveštaja

Cilj ovog izveštaja je da pruži osnovne informacije kako bi se pružila podrška uspostavljanju platforme. Konkretno, reč je o informacijama koje se odnose na trenutnu situaciju u upravljanju krupnim zverima u regionu i uporedni pregled pristupa koji se primenjuju u zemljama. Ove informacije bi trebalo da pomognu u određivanju glavne teme za budući rad platforme, kao i u zajedničkom pristupu upravljanju krupnim zverima u Dinaridima.

⁵ Veb stranica nemačke Agencije za zaštitu životne sredine: Programi savetodavne pomoći: <https://www.umweltbundesamt.de/en/topics/sustainability-strategies-international/cooperation-eecca-centraleastern-european-states/federal-environment-ministries-advisory-assistance>

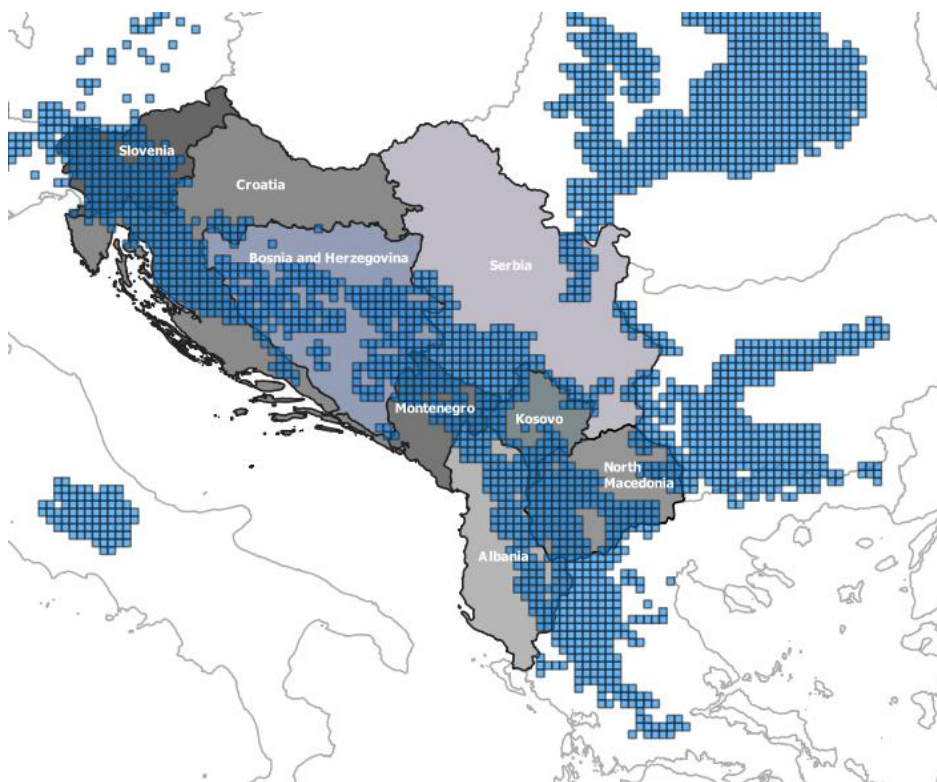
⁶ Veb stranica Evropske komisije: Platforma EU za suživot ljudi i krupnih zveri: http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/coexistence_platform.htm

2 Uvodne napomene o regionu

2.1 Krupne zveri u Dinaridima

Dinaridi su planinski lanac duž Jadranskog mora povezan sa Pindskim planinama na jugoistoku Balkana. Zahvaljujući s jedne strane svom položaju na granici nekoliko biogeografskih regiona (Mediterranski, Alpski i Kontinentalni), a s druge strane karakterističnim ekološkim, klimatskim i geomorfološkim uslovima, Dinaridi su područje sa jednom od najvećih bioloških raznolikosti u Evropi.

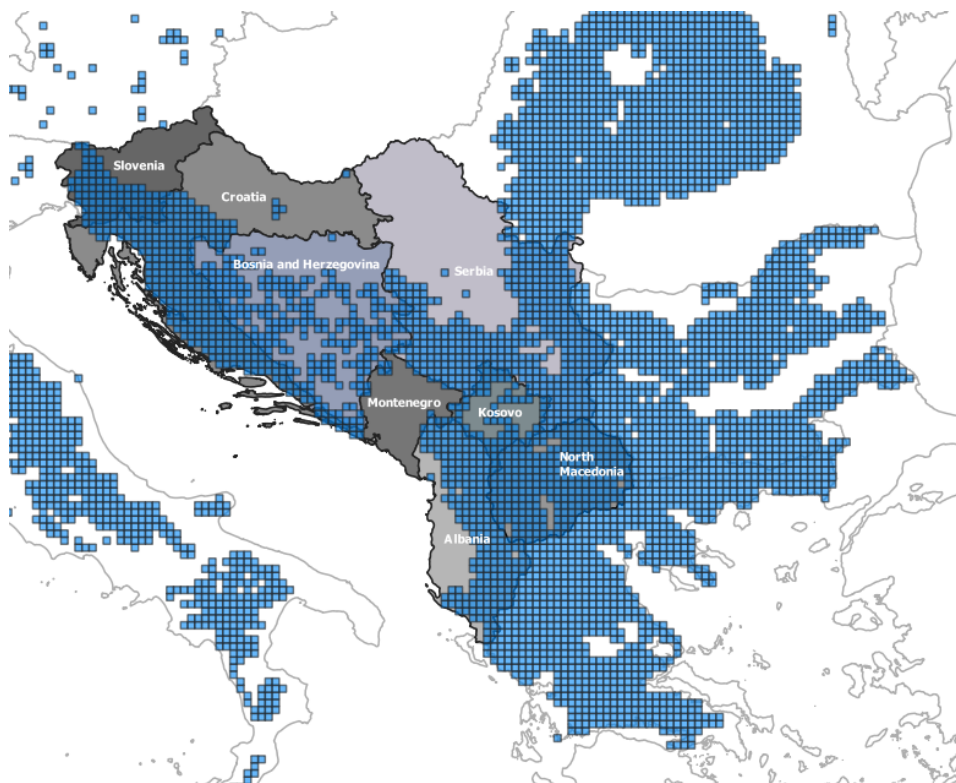
Krupne zveri (u daljem tekstu: KZ) pripadaju grupi životinjskih vrsta harizmatičnih i tipičnih za ovo područje. U regionu su prisutne tri vrste: mrki medved (*Ursus arctos*), vuk (*Canis lupus*) i evroazijski ris (*Lynx lynx*), uključujući njegovu retku podvrstu, balkanski ris (*Lynx lynx balcanicus*). Region obuhvata sledeće zemlje u ovom projektu: Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Kosovo*, Crnu Goru, Severnu Makedoniju, Srbiju i Sloveniju. KZ su zastupljene u svakoj od tih država, ali ni jedna nije dovoljno velika da podrži sopstvenu održivu populaciju. Prema poslednjim procenama Crvene liste Svetske unije za zaštitu prirode (IUCN) (2012–2016), u regionu se nalazi oko 4000 jedinki vukova (dinarsko-balkanska populacija), oko 4000 jedinki medveda (dinarsko-pindsko populacija), 120-130 jedinki risova (dinarska populacija) i samo 50-ak jedinki balkanskog risa (najmanja i najugroženija autohtona subpopulacija evroazijskog risa)⁷. Populacije KZ ne prate administrativne granice država.

Slika 1: Rasprostranjenost medveda u Dinaridima (2012–2016). Prisutnost medveda je mapirana na

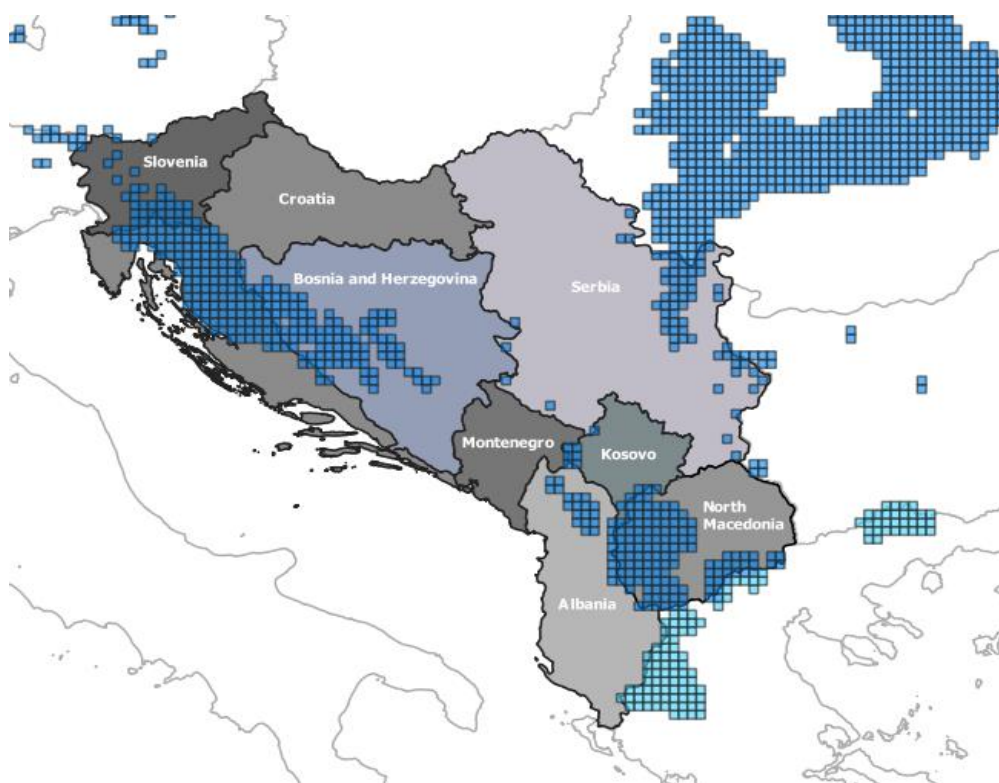
⁷ Veb stranica Inicijative za krupne zveri u Evropi (LCIE). Grupa stručnjaka za vrste za potrebe IUCN-a: <https://www.lcie.org/large-carnivores>

razmeri evropske mreže od 10x10 km ETRS89 LAEA (Kaczensky et al. 2021)⁸.

Slika 2: Rasprostranjenost vuka u Dinaridima (2012–2016)**Error! Bookmark not defined..**

⁸ Kaczensky, Petra et al. (2021), Distribution of large carnivores in Europe 2012 - 2016: Distribution maps for Brown bear, Eurasian lynx, Grey wolf, and Wolverine, Dryad, Dataset, <https://doi.org/10.5061/dryad.pc866t1p3>

Slika 3: Rasprostranjenost risa u Dinaridima (2012–2016)**Error! Bookmark not defined..** Plava boja označava stalnu rasprostranjenost, a tirkizna boja povremenu rasprostranjenost.

Pored navedenih osam zemalja, gore pomenuta populacija vuka prisutna je u Grčkoj i Bugarskoj, a populacija medveda u Grčkoj. Iako nisu zvanično obuhvaćeni projektom, Grčka i Bugarska pozvane su da učestvuju na sastancima i uključujući se u procese platforme gde je to moguće.

Populacije KZ izlovljavane su u većem delu Dinarida i zapadnoj Evropi sve do sredine dvadesetog veka. Međutim, populacije medveda i vuka u Dinaridima nikada nisu iščezle. Populacije medveda dosegle su najniži nivo nakon Drugog svetskog rata, a nakon toga u pojedinim državama tokom sukoba početkom 1990-ih koji je usledio nakon raspada Jugoslavije, došlo je do novog pada brojnosti.

Međutim, poslednjih godina je zabeležen oporavak populacija. U mnogim zemljama su vukovi lovljeni uz nagradu i proganjani kao vrsta štetočina. Tek nedavno im je u nekim delovima regiona osigurana zaštita. U većem delu regiona preživeli su najviše zahvaljujući sopstvenoj prilagodljivosti, reproduktivnom potencijalu i mnoštvu pogodnih staništa i dostupnog plena.

Dinarski ris je istrebljen u prvim godinama 20. veka. Ostatak subpopulacije, danas poznate kao balkanski ris, preživeo je i još se smatra kritično ugroženim. Populacija i rasprostranjenost balkanskog risa je ozbiljno smanjena zbog čega se preduzimaju intenzivni naponi na spašavanju ove izolovane populacije. Na zapadu regiona, gde je izumiranje bilo potpuno, program reintrodukcije je započeo 1973. godine uvođenjem jedinki iz slovačke populacije. Nakon početnog rasta, populacija se smanjila i ostala malobrojna sve donedavno kada su uloženi dodatni naponi u cilju povećanja genetičke raznolikosti ove male populacije.

2.2 Institucionalni okvir i interes za članstvo u EU

Obuhvaćene zemlje ne raspolažu sveobuhvatnim pravnim okvirom za prekogranično upravljanje u sektoru zaštite prirode. Reč je o državama članicama i nečlanicama EU. Ne postoji Dinarsko-balkanska konvencija po uzoru na Alpsku ili Karpatsku konvenciju. Velike prekogranične inicijative su bile izazov nakon sukoba 1990-ih. Čak i unutar pojedinih zemalja, naročito u Bosni i Hercegovini, pristupi upravljanju KZ mogu da variraju u zavisnosti od regiona.

Sve obuhvaćene zemlje su ili članice EU, države kandidati ili potencijalne države kandidati. Prema tome, izgledi za buduće članstvo u EU predstavljaju važan zajednički okvir u toj oblasti.

Da bi postale članice, države moraju dokazati da ispunjavaju Kopenhaške kriterijume za stabilizaciju i pridruživanje koji se odnose na stabilne institucije, ljudska prava i zakonodavstvo⁹. U slučaju zemalja zapadnog Balkana, „Proces stabilizacije i pridruživanja“ postavio je dodatne uslove članstva koji se uglavnom odnose na regionalnu saradnju i dobrosusedske odnose. Radi toga je prekogranična saradnja od velike važnosti.

Ugovorni odnosi između zemalja kandidata i EU regulisani su Sporazumima o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Trenutni status pregovora ukratko je u prikazan u tabeli 1.

⁹ Kopenhaški kriterijumi Evropskog saveta (1993): https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/conditions-membership_en

Tabela 1: Status članstva u EU.

Zemlja	Status članstva u EU	Dodatne informacije
Albanija	Država kandidat (pregovori još nisu započeli)	Podnela zahtev za članstvo u EU u aprilu 2009. Status države kandidata u junu 2014. Komisija je preporučila otvaranje pregovora 2016. – Savet se usaglasio u martu 2020. Okvir Komisije u julu 2020.
Bosna i Hercegovina	Potencijalna država kandidat	Podnela zahtev za članstvo u EU u februaru 2016. Mišljenje Komisije koje sadrži 14 prioriteta iz maja 2019. Jedan od prioriteta je pravilno funkcionisanje Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje (SAPC), parlamentarne dimenzije SSP-a – usvojen od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine u junu 2021.
Hrvatska	Država članica EU	Pristupila EU 1. jula 2013.
Kosovo*	Potencijalna država kandidat	Jednostrano proglasilo nezavisnost od Srbije u februaru 2008. Pet država članica EU (Kipar, Grčka, Rumunija, Slovačka i Španija) i dve zemlje u regionu (Srbija i Bosna i Hercegovina) nisu priznale nezavisnost Kosova*. SSP je stupio na snagu 1. aprila 2016. Članstvo povezano sa uspehom ili neuspehom dijaloga na visokom nivou između Kosova* i Srbije uz posredovanje EU
Crna Gora	Država kandidat (pregovori u toku, pristup moguć 2025.)	Podnela zahtev za članstvo u EU u decembru 2008. Status države kandidata u decembru 2010. Pregovori o pristupanju otvoreni su u junu 2012. Otvorena su sva 33 pregovaračka poglavlja, od kojih su samo 3 privremeno zatvorena
Severna Makedonija	Država kandidat (pregovori još nisu započeli)	Podnela zahtev za članstvo u EU u martu 2004. Dodeljen status države kandidata za članstvo u EU u decembru 2005. Pristupni pregovori otežani zbog spora s Grčkom oko naziva „Makedonija“. Spor rešen na temelju „Prespanskog sporazuma“ koji je na snazi od februara 2019. Savet je odlučio da otvori pristupne pregovore u martu 2020. Komisija predstavila nacrt pregovaračkog okvira u julu 2020.
Srbija	Država kandidat (Pregovori u toku, pristup moguć 2025.)	Podnela zahtev za članstvo u EU u decembru 2009. Status države kandidata u decembru 2012. Pristupni pregovori zvanično otvoreni u januaru 2014. Prva dva poglavlja, uključujući i ono o normalizaciji odnosa s Kosovom*, otvorena su u decembru 2015. Do danas je otvoreno 18 od ukupno 35 pregovaračkih poglavlja, od kojih su dva privremeno zatvorena Članstvo povezano sa uspehom ili neuspehom dijaloga na visokom nivou između Kosova* i Srbije uz posredovanje EU
Slovenija	Država članica EU	Pristupila EU 1. maja 2004.

U okviru pristupnog procesa, države treba da dokažu da se pridržavaju zakonodavstva EU (pravno nasleđe Zajednice) prenošenjem relevantnih direktiva i propisa u nacionalno zakonodavstvo. Pristupni pregovori se vode oko 35 poglavlja¹⁰ i obuhvataju pravno nasleđe. Poglavlje 27 pokriva zaštitu životne sredine, uključujući zaštitu vrsta prema Direktivi o staništima i uspostavu mreže zaštićenih područja Natura 2000.

EU obezbeđuje finansijsku pomoć za uvođenje neophodnog okvira. Jasno je da su okviri EU

¹⁰ Veb stranica Evropske komisije: Politika susedstva i proširenja: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en

itekako bitni, bez obzira na to o kojoj fazi pristupanja se radi. Treba takođe napomenuti da razumevanje i sprovođenje pravnog nasleđa o zaštiti životne sredine predstavlja zajednički izazov svim zemljama.

Polje 2: EU Direktiva o staništima

Direktiva o staništima iz 1992. (Evropski savet 1992.) sprovodi Bernsku konvenciju (vidi Polje 3) u Evropskoj uniji (EU), dodajući jače mehanizme sprovođenja i izveštavanja.

Ključni koncept Direktive je da se sve navedene vrste i prirodna staništa moraju očuvati ili vratiti u povoljan status očuvanosti (PSO). Vrste postupaka koji su potrebni i/ili dopušteni za postizanje PSO razlikuju se u zavisnosti od vrste ili prirodnog staništa. U Aneksu II se navode vrste za koje je potrebno odrediti područja značajna za očuvanje vrsta i tipova staništa (POVS) da bi se postigao PSO, Aneks IV navodi strogo zaštićene vrste (zabranjeno je namerno hvatanje, ubijanje ili uznemiravanje ovih vrsta ili njihovih staništa), dok se u Aneksu V navode vrste koje je dozvoljeno eksploatisati uz održavanje povoljnog statusa očuvanosti.

Medved, vuk i ris su zaštićeni Aneksom II u većini zemalja EU, uključujući Hrvatsku i Sloveniju (medved i vuk se smatraju prioritetnim vrstama). Medved se nalazi na Aneksu IV u svim zemljama EU, a vuk i ris u većini zemalja EU, uključujući Sloveniju i Hrvatsku.

Stroga zaštita prema Aneksu IV ne isključuje u potpunosti odstrel jedinki. Derogacija prema članu 16 dozvoljava odstrel u cilju upravljanja, ali u određenim okolnostima (na primer u svrhu zaštite drugih životinja i biljaka ili radi sprečavanja značajnih šteta, npr. usevima, domaćim životinjama ili radi javne bezbednosti). Slovenija i Hrvatska koriste derogacije u upravljanju medvedom i vukom.

Prve smernice o strogoj zaštiti divljih vrsta od interesa za Evropsku uniju u skladu sa Direktivom o staništima su objavljene 2007. Njihov cilj je bio da obezbede bolje razumevanje odredbi o zaštiti vrsta i specifičnih termina koji se u njima koriste. Prve revidirane smernice o strogoj zaštiti životinjskih vrsta od interesa za Zajednicu u skladu sa Direktivom o staništima izdate su u oktobru 2021¹¹. Ovaj dokument se bavi obavezama koje proizlaze iz člana 12 i 16 Direktive o staništima. Njima se uspostavlja sistem stroge zaštite životinjskih vrsta iz Aneksa IV (a) Direktive, uz dopuštene derogacije od ovih odredaba, ali pod određenim uslovima. Dokument se uglavnom oslanja na važne presude Suda Evropske unije (SEU) i primere sistema zaštite vrsta koji postoje u različitim državama članicama. Aneks III na primeru vuka daje informacije o načinu primene smernica.

Međunarodne konvencije

Sve obuhvaćene države, osim Kosova*, u isto vreme su i potpisnice dve međunarodne konvencije: Bernske konvencije i CITES-a, koje propisuju određena pravila za zaštitu KZ. Više informacija o međunarodnom pravnom okviru možete naći u Polju 3.

¹¹ Veb stranica Evropske komisije: Smernice Direktive o staništima
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=PI_COM:C\(2021\)7301](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=PI_COM:C(2021)7301)

Polje 3: Bernska konvencija i CITES

Konvencija o očuvanju evropskih divljih životinja i prirodnih staništa iz 1979. (**Bernska konvencija**)¹² je obavezujući međunarodni pravni instrument koji obuhvata evropski kontinent i delove Afrike, a u kom se navode staništa i vrste koje potpisnice konvencije treba da štite. Vrste navedene u Aneksu II su strogo zaštićene (zabranjeno je namerno hvatanje, ubijanje ili uznemiravanje ovih vrsta i uništavanje njihovih staništa). Vrste navedene u Aneksu III su zaštićene (mogu da se love, ali lov mora da bude regulisan kako populacije ne bi bile u opasnosti, npr. merama lovostaja i privremene ili lokalne zabrane lova kako bi se omogućio oporavak populacije). Medved i vuk su strogo zaštićeni Aneksom II Bernske konvencije. Ris je obuhvaćen Aneksom III, ali je podvrsta balkanskog risa navedena u Aneksu II. Države potpisnice mogu da ulože rezerve na osnovu kojih se pojedine vrste ne bi smatrale zaštićenim vrstama prema Konvenciji. Severna Makedonija je uložila rezervu na vuka u okviru Aneksa II. Slovenija je uložila rezervu na medveda i vuka, ali s obzirom na to da su obe vrste navedene u Aneksu IV Direktive o staništima, to u praksi nema mnogo smisla. Kosovo* nije država potpisnica Konvencije.

CITES¹³ (Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka) stupila je na snagu 1975. godine. Konvencija reguliše korišćenje i trgovinu ugroženim vrstama na globalnom nivou. U kontekstu KZ, CITES je naročito važna konvencija jer, na primer, u slučaju trofejnog lova kontroliše dozvole za izvoz ulovljenih životinja iz države u kojoj su odstreljene. CITES obuhvata spiskove vrsta u tri aneksa u zavisnosti od toga da li je trgovina primercima divljih vrsta dozvoljena (Aneks 1), strogo kontrolisana dozvolama (Aneks 2) ili je kontrolisana dozvolama, ali pod širim okolnostima (Aneks 3). Za evropske zemlje vuk, medved i ris su svrstani u Aneks 2.

Države potpisnice mogu da ulože rezerve na osnovu kojih se pojedine vrste ne bi smatrale zaštićenim vrstama prema Konvenciji. Severna Makedonija je uložila rezervu na vuka 2000. godine. Kosovo* nije država potpisnica Konvencije.

Raspon pristupa koje različite zemlje primenjuju u sprovođenju gore navedenih direktiva i ugovora rezultirao je nizom različitih pristupa upravljanju KZ u Dinaridima, kako je opisano u rezultatima i raspravi u nastavku.

2.3 Učenje o suživotu sa krupnim zverima iz iskustava EU

KZ su potencijalno konfliktne vrste na celom području njihovog rasprostranjenja. Budući da je reč i o harizmatičnim vrstama, one mogu da privuku turiste (uključujući lovce u nekim državama) i svojom ulogom doprinesu upravljanju ekosistemom (ekološke usluge, kao i društveno-ekonomske i kulturne usluge)¹⁴. Međutim, njihovo prisustvo vezano je za troškove koji nastaju u malim, vrlo specifičnim sektorima društva. Biološke potrebe KZ podrazumevaju da će verovatno doći u sukob sa ruralnim stanovništvom, pre svega stočarima, pčelarima, poljoprivrednicima i lovcima. Društvo je kroz zaštitu KZ odlučilo da podstakne njihovo

¹² Savet Evrope (1979.) Ugovor br. 104 Bernska konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa: <https://www.coe.int/en/web/bern-convention>

¹³ CITES (1973.) Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka: <https://cites.org/eng>

¹⁴ Tišma, S., Jelinčić, D.A., Tolić, I., Solić, A. i Malić Limari, S. (2021). Tko se boji vuka još? Socio-ekonomski i kulturološki učinci obitavanja vuka u Hrvatskoj. Socijalna ekologija, 30 (1), 117-130. <https://doi.org/10.17234/SocEkol.30.1.6> (Socijalna ekologija: journal for environmental thought and sociological research = Socijalna ekologija: Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung, Vol. 30 No. 1, 2021)

očuvanje i povratak u određena područja iz kojih su iščezle.

Postoji, dakle, odgovornost za **upravljanje i koordinisanje** očuvanja KZ koja leži i na relevantnim akterima, a obično se zasniva na **koordinisanom planu upravljanja** koji se izrađuje upravo u saradnji sa istim tim akterima. To može da urodi plodom samo uspostavljanjem dobrog i verodostojnog **monitoringa populacija KZ i njihovog uticaja**, poput napada na domaće životinje.

Nadoknada štete od KZ i **finansijska podrška za sprovođenje mera zaštite** se smatraju jednim od prvih koraka za smanjenje sukoba u suživotu ljudi i zveri. Većina zemalja EU postepeno ide prema sistemu u kom se nadoknada štete pričinjene domaćim životinjama, pčelinjacima ili poljoprivredi plaća iz državnog budžeta, a uvode se mere za sprečavanje nastanka štete od strogo zaštićenih vrsta (ograđivanje, pastirski psi, pastiri, vidi Slika 4) bilo kroz državne fondove ili poljoprivredni fond za ruralni razvoj – EPFRR (Program ruralnog razvoja u okviru Zajedničke poljoprivredne politike)¹⁵. Ova praksa će se verovatno nastaviti prema novom ZPP-u (od 2023) uz dodavanje potencijalnog finansiranja kroz eko-planove (neposredne isplate)¹⁶. Jasno je da su mere kompenzacije i prevencije poželjne kako bi se postupilo pravedno prema poljoprivrednicima, ali uprkos tome treba voditi računa o planovima koje je potrebno pažljivo osmisliti i sprovesti kako bi se izbegao porast sukobljavanja¹⁷.

¹⁵ Marsden, K and T. Hovardas EU Rural Development Policy and the management of conflictual species: The case of large carnivores in: Biological Conservation 243: DOI: 10.1016/j.biocon.2020.108464

¹⁶ Informativna napomena EU platforme za suživot ljudi i KZ: Reforma zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) i mera za poboljšanje suživota ljudi i krupnih zveri:
https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/pdf/EU_Platform_CAP_and_large_carnivores_July21.pdf

¹⁷ Boitani, L., Ciucci, P., and Raganella-Pelliccioni, E. (2010). Ex-post compensation payments for wolf predation on livestock in Italy: a tool for conservation? Wildlife Research 37: 722-730:
https://www.kora.ch/malme/05_library/5_1_publications/B/Boitani_et_al_2010_Compensation_payments_for_wolf_predation_on_livestock_in_Italy.pdf

Slika 4: Mere zaštite domaćih životinja (ograđivanje i pastirski pas, slika Irene Kavčič).

Iz uporedne analize na nivou EU jasno proizlazi da najveće nadoknade i plaćanja za prevenciju ne moraju nužno rezultirati najnižim nivoom sukoba i da treba uzeti u obzir druge faktore¹⁸.

Do sukoba dolazi i zbog **neposredne interakcije između ljudi i KZ**, naročito medveda, tj. ljudi koji dolaze u direktan kontakt mogu biti povređeni ili čak smrtno stradati. Sukobi mogu da se spreče pre svega edukacijom ljudi o odgovornom ponašanju u staništu medveda, **upravljanjem otpadom** (ograničavanjem pristupa medveda otpadu), **upravljanjem saobraćajem** (prelazi za divlje životinje, ograde i upozoravajući saobraćajni znakovi kojima se smanjuje broj nesreća), pokušajem regulisanja ulaska u stanište medveda (u sportske i lovne svrhe i praćenjem uticaja prihrane radi lova ili osmatranja medveda); kao i boljom povezanošću **staništa** medveda (planiranje infrastrukture).

Osim toga, važno je obezbediti i sredstva kojima bi se evidentirale i rešavale incidentne situacije. Pojedine zemlje su počele formirati **hitne ili interventne timove (IT)** za sve tri vrste KZ ili za svaku vrstu posebno kako bi rešavali incidentne situacije i potencijalno premeštali medvede problematičnog ponašanja (vidi Slika 5). Kako bi se pristupilo menjanju praksi i izbegli budući incidenti, važno je da takvi timovi beleže i ponašanje ljudi ili medveda/vuka/risa kao mogući okidač problema.

Slika 5. Interventni timovi za medvede su aktivni u pojedinim zemljama EU, uključujući Hrvatsku (Slika: Đuro Huber).

Radi upravljanja populacijama, u pojedinim evropskim državama se sprovodi i **odstrel jedinki**. U mnogim državama se problematične jedinke (medvedi ili vukovi) na koje nisu delovale preventivne mere mogu odstreliti primenom derogacija. Derogacije se ponekad

¹⁸ Marsden, K. (2018) Preventing damage by large carnivores: A comparative overview of the use of the European Agricultural Fund for Rural Development to protect livestock in the Alpine countries:
https://www.adelphi.de/en/system/files/mediathek/bilder/26022019_WISO-FAERD-report-adelphi_FINAL.pdf

koriste i za širu kontrolu populacije, npr. odstrel određenog broja jedinki se koristi kao mera predostrožnosti. Tako je u nekoliko članica EU¹⁹ dopušten „lovni zahvat“ u populaciji vukova, pod uslovom da je ova vrsta uvrštena u Aneks V Direktive o staništima.

Sukobi s KZ usko su vezani uz ekonomske interese, ali mogu da budu i daleko širi. Interesi mogu da odražavaju različite **sociokulturne vizije** budućnosti ruralnih područja u kojima sukobi između različitih grupa ljudi mogu da utiču na KZ²⁰. Različiti načini mogu da pomognu u podržavanju suživota ljudi i krupnih zveri, kao što je istaknuto u analizama slučaja EU platforme²¹ za suživot sa krupnim zverima i u nedavnim smernicama Evropske komisije o vrstama²². Uključivanje aktera u dijalog o upravljanju KZ, npr. kroz **uspostavljanje mehanizama uključivanja aktera u izradu platforme**, smatra se važnim korakom u izbegavanju eskalacije sukoba.

Osim prenošenja iskustava iz EU na Dinaride, ovaj projekat ima za cilj da prenese i dinarska iskustva u EU države. Mnoge države članice zapadne ili centralne Evropske unije poput Nemačke, izgubile su populacije KZ, što znači da će sukobi znatno eskalirati kada se populacije vrate. Dinarsko iskustvo stalnog suživota ljudi i KZ može da pruži dragocene lekcije.

¹⁹ Medvedi koji borave na Dinari i u Pindskim planinama se love ili su uvršteni kao divljač u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, ali ne i u Srbiji, na Kosovu, Severnoj Makedoniji, Albaniji ili Grčkoj iz Huber et.al. (2021) The status of hunting of brown bears in Europe: is it good or bad for bears? Neobjavljeno usmeno izlaganje na sjednici Specijalističke grupe stručnjaka za medvede

²⁰ Npr. Linnell, J. (2013) From conflict to coexistence? Uvidi iz multidisciplinarnih istraživanja o odnosima između ljudi, krupnih zveri i institucija: https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/pdf/task_4_conflict_coexistence.pdf

²¹ Veb stranica Evropske komisije: analize slučaja o suživotu ljudi i KZ: https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/case_studies.htm

²² Smernice Evropske komisije (2021) o strogoj zaštiti životinjskih vrsta od interesa Zajednice u skladu sa Direktivom o staništima: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PL_COM:C\(2021\)7301&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PL_COM:C(2021)7301&from=EN)

3 Način prikupljanja informacija

Radi sticanja uvida u postojeću situaciju, projektni tim je pripremio obrazac intervjua za prikupljanje informacija o upravljanju KZ u Dinaridima. Obrazac se zasnivao na pregledu postojeće literature i povratnim informacijama stručnjaka, prvenstveno Savetodavnog odbora projekta. Obrazac intervjua (Prilog 1) koristio se u 46 intervjua sa stručnjacima iz vlade, civilnog društva i akademske zajednice u obuhvaćenim zemljama (spisak ispitanika u Prilogu 2). Ispitanici su identifikovani putem kontakta sekretarijata u regionu, projektnih partnera i na osnovu povratnih informacija dobijenih od savetodavnog odbora i samih ispitanika.

Intervjui su obuhvatili niz tema navedenih u nastavku koje doprinose uspehu ili neuspehu saradnje u upravljanju KZ:

Sledeće teme su bile predmet procene u svakoj državi:

- Kontekst (područje, stanovništvo i korišćenje zemljišta, institucionalna struktura)
- Organi uprave nadležni za upravljanje KZ
- Primena međunarodnog prava i prava EU
- Nacionalno i regionalno zakonodavstvo
- Status, trendovi i rasprostranjenost KZ
- Planovi upravljanja i metodi monitoringa KZ
- Glavne pretnje populaciji
 - Glavni sukobi vezani uz prisutnost KZ
 - Mere za sprečavanje nastanka štete od KZ i mere kompenzacije
 - Status lova na KZ
 - Postojeće prekogranične inicijative

Intervjui su se uglavnom obavljali putem video poziva ili telefonom. Ispitanici su upućeni u način korišćenja i anonimnost njihovih podataka uprkos objavljivanju spiska ispitanika. Postavljen im je niz pitanja i svi odgovori su zabeleženi, u većini slučajeva na maternjem jeziku ispitanika, a u nekim slučajevima i na engleskom jeziku. Odgovori su prevedeni na engleski jezik i dostavljeni ostatku tima na analizu. Odgovori su korišćeni za izradu pregleda stanja u svakoj državi navedenoj u nastavku (podaci o zemljama) i za izradu uporednih tabela i pojašnjenja korišćenih u diskusiji.

Intervjui su imali dvostruku svrhu: prikupljanje informacija i utvrđivanje interesa za učešće na sastancima platforme. Stoga je bilo važno obuhvatiti što veći broj ispitanika u svakoj državi. Projektni tim je prilikom izbora ispitanika težio ravnomernoj zastupljenosti aktera iz državnih institucija, zagovornika očuvanja vrsta, naučne zajednice, lovačkih udruženja i poljoprivrednih aktera.

Jasno je da sagovornici imaju svoje mišljenje kada je reč o upravljanju KZ. Zato se u analizi vodilo računa o razlikama u prikupljenim mišljenjima, zvaničnim stavovima i naučnim činjenicama. U slučaju spornih ili nesigurnih stavova, u nastavku navodimo način na koji su kvalifikovani.

4 Rezultati

Rezultati se nadovezuju na dve glavne procene upravljanja koje su ranije sprovedene u regionu u približno 10-godišnjim intervalima. Prva procena upravljanja sprovedena je u okviru Bernske konvencije 2002²³. Inicijativa za krupne zveri u Evropi (LCIE) takođe je sprovedla istraživanje populacije u Evropi u kojoj su korišćeni stručni upitnici (ukratko opisani u Kaczensky et al 2012)²⁴. Korišćene informacije su zasnovane na sažecima o zemljama i opisima u nastavku (vidi Prilog 3). U Prilogu 4 upoređene su najvažnije stavke gore navedenih upitnika, sažetaka i opisa. Iako se ide prema strožoj zaštiti KZ, brojni **problemi prepoznati 2002. i 2012. godine traju i 2021. godine**.

Poređenja su navedena u nastavku, dok je detaljniji pregled po pojedinačnim zemljama naveden u sažecima (Prilog 3).

4.1 Stanje populacije

Tabela 2 daje procenu brojnosti populacije u svakoj zemlji na osnovu odgovora prikupljenih u intervjuima (zvanične brojnosti ili stručna procena). Nekoliko zemalja ima sisteme monitoringa, dok se većina brojeva zasniva na nepotvrđenim procenama, kao što je opisano u nastavku. Sabiranjem pojedinačnih brojnosti populacija dolazi se do sumarnih pokazatelja sličnih onima koji se navode ranije u ovom Izveštaju, a zasnovanim na procenama Inicijative za krupne zveri u Evropi (približno 4000 vukova (dinarsko-balkanska populacija), oko 4000 medveda (dinarsko-pinduska populacija), 120-130 risova (dinarska populacija) i samo oko 50 jedinki balkanskog risa (Kaczensky et.al. 2021⁸). Populacije se razlikuju od zemlje do zemlje u zavisnosti od njihove veličine, područja u kom su populacije prisutne i načinu na koji se njima upravlja. Nije moguće isključiti potencijalno dvostruko prebrojavanje istih jedinki u različitim zemljama.

Tabela 2: Stanje i trend populacije

Brojčani pokazatelji za 2021. (* = procena nije proverena, za risa () = subpopulacija balkanskog risa, "-" = nema podataka).

Zemlja	Medved Procena	Medved Trend	Vuk Procena	Vuk Trend	Ris Procena	Ris Trend
Albanija	*180-200	Stabilno na nivou države	*200-250	Stabilno	(5-10)	Stabilno sa tendencijom opadanja
Bosna i Hercegovina	*1000-1200	U blagom porastu	400-600	Stabilno ili u padu	*80-90	-
Hrvatska	846-1072	Stabilno	163	U padu ili stabilno	85-90	stabilno ili u porastu
Kosovo*	*80-100	-	*100	-	*(6)	-
Crna Gora	*423	-	*592	-	*(0)	-
Severna Makedonija	*333-381	Stabilno ili u porastu	*400-1100	U blagom padu	(32)	Stabilno
Srbija	*100	U porastu	*800-900	Stabilno ili u blagom porastu	*40-60	Stabilno

²³ Sastanak Stalnog odbora Konvencije o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa 22 (2002) Akcioni planovi krupnih zveri za područje Dinare i Pindskih planina <https://cupdf.com/document/ap-dinara-pindus-range-lc-large-carnivore-action-plans-f-or-dinara-pindus.html>

²⁴ Petra Kaczensky, Guillaume Chapron, Manuela von Arx, Djuro Huber, Henrik Andrén, and John Linnell (Editors) (2012) Status, management and distribution of large carnivores – bear, lynx, wolf & wolverine – in Europe part 1: https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/pdf/task_1_part1_statusoflcineurope.pdf and part 2: https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/pdf/task_1_part2_species_country_reports.pdf

Zemlja	Medved Procena	Medved Trend	Vuk Procena	Vuk Trend	Ris Procena	Ris Trend
Slovenija	700-900	U porastu	104-129	U porastu	29	-

Najveće populacije medveda nalaze se u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, dok ostale zemlje imaju relativno male populacije. Za vuka se pak vode procene najveće brojnosti populacije u Srbiji i Severnoj Makedoniji. Populacija risa je mala u celom regionu.

4.2 Zakonodavstvo i stanje lova

Na osnovu intervjua i poređenja sa ranijim pregledima vidljiv je postepeni razvoj u smeru **zaštite KZ** kako bi se ispunili zahtevi Bernske konvencije (ili Direktive o staništima u slučaju Slovenije i Hrvatske). U Severnoj Makedoniji vuk se smatra vrstom divljači, a lov se čak podstiče i nagradama, kojima se privlače lovci iz inostranstva (vidi tabelu 3). Vuk se lovi i u Bosni i Hercegovini, u Crnoj Gori i u Srbiji (balkanska populacija se lovi južno od Save i Dunava). Medved se u Republici Srpskoj sme loviti u lovnoj sezoni, ali ne i u Federaciji Bosne i Hercegovine. U Crnoj Gori medved je teoretski divljač u lovostaju (zabrana lova za ženke s mladuncima, lovostaj za medvede do dve godine starosti), ali u praksi se ne lovi već dvadeset godina. Derogacije koje su na snazi omogućavaju odstrelne lovne kvote za medveda ili vuka u većini zemalja, uključujući i članice EU, Hrvatsku i Sloveniju.

Tabela 3: Lov u Dinaridima.

Zemlja	Medved	Vuk	Ris
Albanija	Ne. Samo derogacije za problematične životinje.	Ne. Samo derogacije za problematične životinje.	Ne
Federacija Bosne i Hercegovine	Ne. Samo derogacije za problematične životinje.	Da. Mužjak vuka: 1. januar – 31. decembar (bez zatvorene lovne sezone) Ženka vuka s mladuncima: 1. jul – 28./29. februar	Ne
Republika Srpska	Lovi se. Sezona: 1. oktobar – 15. maj	Da. Mužjak vuka: 1. januar – 31. decembar (bez zatvorene lovne sezone) Ženka vuka s mladuncima: 1. jula – 28./29. februar	Ne
Hrvatska	Ne. Međutim, godišnja kvota od 16% veličine populacije određena je kao izuzetak i obuhvata odstrel iz predostrožnosti, stradanje u prometu i intervencioni odstrel.	Ne	Ne
Kosovo*	Ne	Ne	Ne
Crna Gora	Vrsta divljači, ali nulta kvota.	Da. Sezona: 1. oktobar – 28./29. februar	Ne
Severna Makedonija	Ne	Da. Sezona: 1. januar – 31. decembar (bez zatvorene lovne sezone)	Ne
Srbija	Ne. Samo derogacije za problematične životinje	Da (osim u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini), preporučena kvota do maksimalno 30% populacije. Sezona: 1. jul – 31. mart	Ne
Slovenija	Ne, iako se deo populacije može odstreliti primenom derogacija	Ne. Samo derogacije za	Ne

		problematične životinje	
--	--	-------------------------	--

4.3 Monitoring

Odsustvo precizno definisanog populacionog monitoringa i distribucije lokalnih populacija u većini zemalja predstavlja poseban problem kod određivanja lovnih kvota ili derogacija (vidi tabelu 4). Slovenija i Hrvatska primenjuju niz metoda monitoringa, uključujući genetičku analizu, koje se smatraju pouzdanim jer daju tačan uvid i ispunjavaju zahteve izveštavanja iz člana 17 Direktive o staništima (iako neki akteri i dalje izražavaju zabrinutost u pogledu tačnosti svih procena, posebno za vuka).

U svim ostalim zemljama brojnost populacije najčešće se procenjuje na osnovu zapažanja lovaca, dok se u nekim slučajevima brojnost procenjuje primenom telemetrije i foto-zamki. U većini slučajeva stručnjaci smatraju kako primenjene metode ne daju naučno zasnovane brojčane pokazatelje. U najgorim slučajevima (to se generalno odnosi na vuka, za kog vlada manja zainteresovanost lovaca da participiraju i kod kog su registrovanja i identifikacija jedinki otežani), predstavljeni brojevi su uglavnom procene (lovci dostavljaju manji broj prebrojanih jedinki). Prekogrančno praćenje se sprovodi izuzetno retko (s izuzetkom balkanskog risa) kao što je opisano u nastavku. To znači da postoji rizik od dvostrukog prebrojavanja istih jedinki u različitim zemljama i neuporedivih podataka među zemljama. Konačno, ispitanici su u gotovo svim zemljama istakli nedostatak naučnih podataka, edukovanog osoblja i finansiranja, što predstavlja prepreku za uvođenje sistema monitoringa.

Tabela 4: Monitoring u Dinaridima.

Zemlja	Medved	Vuk	Ris
Albanija	Procene se zasnivaju na foto-zamkama, stručnom mišljenju i ekstrapolaciji. Početak genetičkog monitoringa u jednoj maloj regiji na jugoistoku zemlje	Procene se zasnivaju na foto-zamkama, stručnom mišljenju i ekstrapolaciji.	Istraživanje praćenjem tragova, metodom hvatanje – označavanje i puštanje – ponovno hvatanje jedinki, opsežnim i intenzivnim istraživanjem primenom foto-zamki
Bosna i Hercegovina	Procene se zasnivaju na metodi prebrojavanja jedinki divljači, a u nekim područjima i na genetičkom monitoringu	Procene se zasnivaju na metodi prebrojavanja jedinki divljači	Procene se zasnivaju na metodi prebrojavanja jedinki divljači
Hrvatska	Plan monitoringa obuhvata: genetičko prebrojavanje na osnovu uzoraka izmeta, beleženje svih slučajeva smrtnosti i šteta od medveda, foto-zamke, prebrojavanje jedinki od strane lovaca na hranilištima unutar lovišta. Ne sprovodi se praćenje plena KZ	Plan monitoringa obuhvata: Genetičko uzorkovanje (nepotpuno) i štete (prostorne i vremenske pojave napada vukova na domaće životinje), telemetrija, foto-zamke, prikupljanje svih znakova prisustva vukova primenom SCALP kriterijuma (NB: razvijeni u okviru projekta SCALP - Status i očuvanje populacije alpskog risa)	Plan monitoringa obuhvata: Foto-zamke, genetičko uzorkovanje
Kosovo*	Procene zasnovane na podacima upravnika lovišta	Procene zasnovane na podacima upravnika lovišta	Procene zasnovane na podacima upravnika lovišta, foto-zamkama
Crna Gora	Procena/istraživanje lovačkih udruženja i stručnih službi u zaštićenim područjima	Procena/istraživanje lovačkih udruženja i stručnih službi u zaštićenim područjima	
Severna Makedonija	Procene zasnovane na foto-zamkama i daljoj ekstrapolaciji,	Procene zasnovane na foto-zamkama	Monitoring u okviru Programa oporavka

Zemlja	Medved	Vuk	Ris
	genetička studija (2008.)		balkanskog risa, istraživanja
Srbija	Povremeno u okviru projekata (foto-zamke, telemetrija, genetičko prebrojavanje (samo lokalno, u NP Tara))	Procene se zasnivaju na metodi prebrojavanja jedinki divljači, telemetrijskim istraživanjima, foto-zamkama, genetičkom uzorkovanju tkiva i pratećim analizama.	Povremeno primenom foto-zamki
Slovenija	Plan monitoringa obuhvata: genetičko prebrojavanje, određivanje brojnosti, praćenje, modeliranje populacije, prebrojavanje na hranilištima	Plan monitoringa obuhvata: genetičko prebrojavanje, analizu veličine populacije i genetičku analizu, metodu vučjeg zavijanja	Plan monitoringa obuhvata: foto-zamke, genetičko uzorkovanje

4.4 Planovi upravljanja

Uporedo sa gore navedenim, u mnogim zemljama ne postoje **planovi upravljanja**. Hrvatska i Slovenija imaju planove (u ovom trenutku neki su u fazi ažuriranja) i oni su u određenoj meri međusobno usklađeni (vidi tabelu 5).

Srbija i Albanija su izradile planove upravljanja medvedom, ali nisu sprovedeni u praksi. Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine su nedavno donele nacрте planova. U ostalim državama ne postoje planovi upravljanja, a nedostatak kapaciteta za praćenje stanja jasan je znak slabe verovatnoće da će biti izrađeni u bliskoj budućnosti. U svim zemljama u kojima boravi, balkanski ris predstavlja izuzetak zbog prekograničnog *Programa oporavka balkanskog risa*²⁵ u okviru koga se sprovodi njegov koordinisani monitoring, planiranje upravljanja i uključivanje aktera.

Tabela 5: Planovi upravljanja u Dinaridima.

Zemlja	Medved	Vuk	Ris
Albanija	Akcioni plan (2007), bez plana upravljanja	Ne	Akcioni plan (2007), bez plana upravljanja (evroazijski ris). Sproveden plan za balkanskog risa
Bosna i Hercegovina	Ne	Ne	Ne
Hrvatska	Da. Poslednji put ažuriran 2019. Plan upravljanja sproveden, akcioni plan se obnavlja svake godine.	Da. Potrebno obnavljanje aktuelnog plana upravljanja	Da. Potrebno obnavljanje aktuelnog plana upravljanja
Kosovo*	Ne	Ne	Ne
Crna Gora	Ne	Ne	Ne
Severna Makedonija	Ne	Ne	Plan upravljanja balkanskim risom samo u jednom NP (Mavrovo)
Srbija	Ne Postoji nacrt plana upravljanja	Ne Postoji nacrt plana upravljanja	Ne Postoji nacrt plana upravljanja
Slovenija	Da. Potrebno obnavljanje aktuelnih strategija/planova	Da. Potrebno obnavljanje aktuelnih strategija/planova	Da. Strategija upravljanja sprovedena, postojeći akcioni plan potrebno obnoviti

²⁵ Veb stranica organizacije za zaštitu i očuvanje prirodne životne sredine u Albaniji (PPNEA): Organizacija za zaštitu i očuvanje prirodne životne sredine u Albaniji (PPNEA): Program oporavka Balkanskog risa: <https://ppnea.org/balkan-lynx-recovery-program/>

Uključivanje aktera nije u dovoljnoj meri razvijeno u većini zemalja uz izuzetak država članica EU. Lovačke organizacije su obično u najvećoj meri uključene u upravljanje KZ i vlade se oslanjaju na njih u dostavljanju podataka o brojnosti populacije. Poljoprivredne organizacije su slabije organizovane i međusobno podeljene, što otežava pronalaženje predstavnika koji bi zastupali njihove interese. Samo u Sloveniji se poljoprivredni sindikat i poljoprivredna komora mogu smatrati relativno aktivnim organima, kao i Savez pčelarskih organizacija Crne Gore. Iako su nevladine organizacije posvećene očuvanju prirode prisutne u većini zemalja, mnoge od njih su male i ne raspolažu dovoljnim kapacitetima. Uprkos navedenom, prekogranične inicijative su uglavnom pokrenute zahvaljujući saradnji sa nevladinim organizacijama i naučnicima, a ponekad i zahvaljujući međunarodnoj podršci.

Tako je, primera radi, WWF Adria radila na široj skali regionalne saradnje, dok udruženje Parkovi Dinarida – mreža zaštićenih područja Dinarida obuhvata zaštićena područja širom regiona. Organizacije kao što su Makedonsko ekološko društvo (MES), Organizacija za zaštitu i očuvanje prirodne životne sredine u Albaniji (PPNEA), Ekološki odgovorna akciona grupa (ERA) na Kosovu*, Centar za životnu sredinu (Bosna i Hercegovina, Republika Srpska) i Centar za zaštitu i istraživanje ptica Crne Gore (CZIP) aktivne su u prekograničnoj i međunarodnoj saradnji. Projekat „Bear in Mind“²⁶ koji je finansiran kroz instrument TAEIX ima za cilj da unapredi učešće i angažman aktera u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini.

4.5 Glavne pretnje populaciji krupnih zveri

Osim nedostatka naučnih dokaza i koordinisanog praćenja, u regionu su prisutne brojne **pretnje vrstama KZ**, ali budući da se praćenje uticaja često ne sprovodi, sledeće pretnje se zasnivaju na mišljenju stručnjaka (vidi tabelu 6).

Tabela 6: Glavne pretnje.

Zemlja	Medved	Vuk	Ris
Albanija	krivolov, hvatanje	krivolov (malo podataka)	degradacija staništa
Bosna i Hercegovina	krivolov, degradacija staništa, infrastruktura, uznemiravanje, problematični medvedi	istrebljivanje, krivolov	krivolov
Hrvatska	odnos mužjaka/ženki, problematični medvedi (naviknuti na ljude), infrastruktura, uznemiravanje, turizam	krivolov, stavovi javnosti, nedostatak prirodnog plena (lokalno, južno u RH), degradacija staništa (uključujući napuštanje staništa), vukovi koji se ne boje ljudi (povezano s odlaganjem uginulih životinja), hibridizacija	genetika / parenje u srodstvu
Kosovo*	uznemiravanje (upravljanje šumama), krivolov, upravljanje otpadom	krivolov, uznemiravanje, turizam	krivolov, uznemiravanje, turizam
Crna Gora	krivolov, uznemiravanje, degradacija staništa, turizam	krivolov, konkurencija oko plena (sukob sa lovcima), degradacija staništa	nije primenjivo
Severna Makedonija	krivolov, degradacija staništa, zamke	krivolov, lov	konkurencija oko plena, parenje u srodstvu, istrebljivanje / krivolov, degradacija staništa
Srbija	degradacija staništa,	degradacija staništa,	genetika / parenje u srodstvu,

²⁶ Projekat „Bear in Mind“: <http://bearinmind.me/about-us/>

Zemlja	Medved	Vuk	Ris
	infrastruktura, krivolov	dostupnost plena, hibridizacija, krivolov	krivolov
Slovenija	javno prihvatanje, uticaj medija, lov, degradacija staništa i ekološka povezanost	javno prihvatanje, uticaj medija, vuk koji se ne boji ljudi, degradacija staništa, stradanje u prometu	genetika / parenje u srodstvu, krivolov, stradanje u saobraćaju

U zemljama u kojima je dozvoljen lov određenih KZ, neki lov smatraju ugrožavanjem/pretnjom jer učinci nisu dobro izmereni. U širem smislu, čak i u državama u kojima je lov dobro regulisan, krivolov predstavlja značajan problem bilo da se radi o odstrelu, trovanju ili hvatanju zamkama radi smanjenja brojnosti populacije u određenim područjima. Ovakvo postupanje utiče na sve vrste. U Albaniji stručnjaci naglašavaju slučajeve iz prakse hvatanja mladunaca za privatno držanje i ubijanja njihovih majki (Slika 6). Stavovi javnosti o KZ i podrška krivolovu usko je vezana uz sukobe koji su navedeni u nastavku teksta. Sve vrste su dodatno ugrožene gubitkom staništa koji nastaje usled razvoja infrastrukture.

U svim zemljama bi veliki infrastrukturni planovi mogli da predstavljaju ozbiljnu pretnju u predstojećim godinama²⁷, uključujući i uznemiravanje kao posledicu sve većeg razvoja turističke delatnosti. Osim toga, loše upravljanje otpadom može da uzrokuje češći kontakt ljudi i medveda, potencijalno problematično ponašanje medveda (čije je ponašanje uslovljeno hranom) i zbog toga takve jedinice treba ukloniti iz populacije. Isto tako, prihranjivanje medveda od strane lovaca može da utiče na njihovo ponašanje i porast broja mladunaca, iako lovci tvrde da praksa hranjenja drži medvede podalje od sela i poljoprivrednog zemljišta. I nedostatak prirodnog plena za vuka je faktor koji doprinosi štetama na stoci u delovima Hrvatske i Severne Makedonije. Hibridizacija vuka i psa se smatra pretnjom u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji, ali nije istražena u drugim zemljama. Kod risa se parenje u srodstvu smatra najozbiljnijom pretnjom jer su njegove populacije male i izolovane.

²⁷ Planirano je preko 580 miliona evra dodatnih sredstava za dalji razvoj infrastrukture u regionu Zapadnog Balkana, WBIF - https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news/eu-starts-implementing-economic-and-investment-plan-western-balkans-2020-12-17_en; Transport - <https://wbif.eu/sectors/transport>; Finansijski plan EU za Zapadni Balkan – 30 milijardi evra u sedam godina, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/integrity-compliance-in-western-balkans-infrastructure-projects/>; Povezivanje i ulaganja u infrastrukturu na Zapadnom Balkanu, https://wbif.eu/storage/app/media/Library/6.%20Connectivity%20Agenda/brochure_wb_connectivity_agenda_en.pdf, https://www.eib.org/attachments/efs/infrastructure_investment_in_the_western_balkans_en.pdf; Nacrt prostornog plana Srbije od 2021. do 2035. godine – mapa saobraćajne infrastrukture: https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/03aREF_PPRS_saobracaj.jpg i puni tekst plana: <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf>

Slika 6. Član interventnog tima oslobađa medveda iz zamke krivolovca (Slika: Josip Kusak).

4.6 Glavni sukobi

U kontekstu **najčešćih sukoba**, vuk je daleko najkonfliktnija vrsta i ljudi o njemu imaju najlošije mišljenje (vidi Tabela 7). Razlog tome su štete pričinjene stoci, a u manjem broju slučajeva i napadi na lovačke pse. Samo nekoliko ispitanika u Bosni i Hercegovini i Sloveniji je spomenulo strah od vukova kao problem. Neki ispitanici su istakli da su stočari navikli na vukove i da tradicionalno sprovode mere zaštite. U Albaniji se, na primer, sukob vezan za uništavanje stoke ne smatra naročito značajnim jer pastiri čuvaju svoja stada.

Medved slovi za nešto manje konfliktna vrsta u regionu, ali uništavanje pčelinjih košnica i štete pričinjene stoci uzrokuju zabrinutost. Problematično ponašanje medveda (zbog hranjenja otpadom, ulazak u sela, itd.) je problem u nekim mestima, ali čini se da je geografski ograničen. Samo u Hrvatskoj i Sloveniji su problematični medvedi bili ozbiljan izvor sukoba. Ris je mnogo manje konfliktna (delom i zbog male populacije), ali postoji određena konkurencija oko plena sa lovcima i tek povremeno štete pričinjene domaćim životinjama.

Tabela 7: Sukobi vezani uz prisutnost KZ.

Zemlje	Medved	Vuk	Ris
Albanija	štete	štete, sukob u lovu	nizak nivo sukoba
Bosna i Hercegovina	štete, strah	štete, sukob u lovu, strah od hrabrih vukova	nizak nivo sukoba
Hrvatska	poteškoće sa medvedima naviknutima na ljude	štete, strah, sukob u lovu	sukob u lovu
Kosovo*	štete	štete	nizak nivo sukoba
Crna Gora	štete, konkurencija oko šumskih proizvoda	štete	nizak nivo sukoba
Severna Makedonija	štete, strah	štete	nizak nivo sukoba
Srbija	štete, strah	štete, sukob u lovu, strah	nizak nivo sukoba
Slovenija	štete, strah	štete	sukob u lovu, štete (minimalne)

4.7 Zaštita stoke i mere kompenzacije

Kada je reč o **reakciji na smanjenje sukoba**, u mnogim zemljama teoretski postoji nadoknada štete (vidi sl. 7) koju plaćaju ili lovačka udruženja (u slučaju lova na KZ) ili nadležni organi iz sektora poljoprivrede, zaštite prirode, životne sredine, organa lokalne vlasti ili upravnici zaštićenih područja (vidi tabelu 8).

Slika 7: Čuvanje stoke na paši (Slika: Đuro Huber).

Tabela 8: Kompenzacija i zaštita.

Zemlja	Pravila kompenzacije i prevencije	Plaćanja za kompenzaciju i prevenciju (ako su poznati)
Albanija	Pastirski psi, pastiri, ograde, ograđeni prostori noću koji se koriste kao preventivne mere koje država ne finansira.	Nema plaćanja
Bosna i Hercegovina	Republika Srpska: Postoji kompenzacija (100% troškova) uz mere prevencije kao preduslov za medveda i risa, bez nadoknade za vuka. Trošak dele Ministarstva poljoprivrede, korisnici lovišta i opština. Federacija Bosne i Hercegovine: Postoji kompenzacija uz mere prevencije kao preduslov	Ministarstvo poljoprivrede evidentira nadoknadu, ali ona nije javno dostupna
Hrvatska	Postoji kompenzacija uz mere prevencije kao preduslov Medved: kompenzaciju plaćaju korisnici lovišta Vuk: kompenzaciju plaća nadležni organ za zaštitu životne sredine Sve štete se nadoknađuju u praksi (unutar 1 god.) Mere prevencije mogu da se finansiraju u okviru EPFRR-a (Mera 4.4).	Kompenzacija 2018. Utrošeno: 1.658.948,00 HRK (221.193 EUR), 1218 slučajeva Prevencija U proseku je planirano 900.000 € godišnje u okviru predmetnih mera (6,5 miliona € za finansijski period 2014–2020), mada ona obuhvata niz drugih aktivnosti
Kosovo*	Postoji plan isplate kompenzacije ali se ne primenjuje	Ne sprovodi se
Crna Gora	Postoji kompenzacija uz mere prevencije kao preduslov. Komisija procenjuje stopu nadoknade.	Kompenzacija se retko susreće u praksi
Severna Makedonija	Postoji kompenzacija štete za medveda, ali ne i za risa ili vuka	Kompenzacija Prosečno 600.000 € godišnje (2013–2018) ²⁸
Srbija	Postoji kompenzacija, mere prevencije kao preduslov. Komisija procenjuje stopu nadoknade	Kompenzacija za vuka se retko susreće u praksi, i lako za medveda..
Slovenija	Postoji kompenzacija, mere prevencije kao preduslov. Mere prevencije finansirane su iz nacionalnih fondova, EAFRD-a, projekata LIFE (LIFE Slow olf, LIFE DINALP BEAR)	Kompenzacija Medved: prosečno 86.500 € godišnje (865.000 € između 2010–2019) Vuk: prosečno 172.000 € godišnje (1,72 miliona € između 2010–2019) Prevencija 2019. 237.428 € od čega: - 130.798 € za električne ograde - 88.608 € za pastirske pse - 18.022 € za korišćenje pastira

U Sloveniji i Hrvatskoj postoje funkcionalni sistemi kompenzacije, a dostupna je i podrška za uvođenje preventivnih zaštitnih mera (preduslov za dobijanje nadoknada, Slika 7). U Bosni i Hercegovini i Severnoj Makedoniji postoji nadoknada štete koju pričinio medved, ali ne i vuk. Na Kosovu* postoji nadoknada štete koju pričinio vuk, ali ne i medved (iako se retko plaća), a u Crnoj Gori postoji nadoknada štete za obe vrste. U Albaniji ne postoje sistemi kompenzacije (ali kako je navedeno ranije, tamo su pastiri više naviknuti na život sa KZ nego u drugim područjima).

²⁸ Nova lokacija (2018), tužba zbog štete koju je pričinio medved, država plaća: <https://prizma.mk/mechkite-tuzheni-drzhavata-plaka/>

Neke zemlje takođe preduzimaju korake na uspostavljanju interventnih timova (IT) za brzu reakciju u slučaju incidenata povezanih sa medvedima. Hrvatska i Slovenija raspolažu funkcionalnim timovima, dok je Republika Srpska u procesu formiranja takvog tima. Međutim, u nekim zemljama nedostaju resursi za sprovođenje neophodnih zadataka, na primer u Crnoj Gori nedostaje odgovarajuće vozilo koje bi se koristilo u slučaju registrovanih incidenata, a tu su i poteškoće sa finansiranjem i edukacijom osoblja.

4.8 Postojeće prekogranične inicijative

Konačno, ispitanici su takođe pružili informacije o **postojećim prekograničnim projektima** (vidi tabelu 9). U Hrvatskoj i Sloveniji je uspostavljena vrlo dobra i dugotrajna saradnja stručnjaka i nevladinih organizacija. Ovi akteri su takođe aktivno uključeni u sprovođenje projekata zajedno sa svojim vladama, sa kojima se podstiče razmena znanja, primera radi u okviru Interregovog projekta Carnivora Dinarica.

Hrvatska i Slovenija sarađuju i sa drugim državama EU, naročito sa zemljama alpskog regiona, poput Italije i Austrije kroz važne, kofinansirane LIFE projekte kojima upravlja Zavod za šume Slovenije (LIFE DINALP Bear i LIFE LYNX), kao i u okviru velikih prekograničnih partnerstava kojima upravljaju nevladina udruženja (LIFE EVROLARGE CARNIVORES, LIFE SWIPE). Dugogodišnji Program oporavka balkanskog risa je bio ključan u okupljanju prekograničnih stručnjaka (Albanija, Kosovo* i Severna Makedonija) sa konkretnim ciljem spasavanja balkanskog risa. Budući da se saradnja između ostalih država u velikoj meri zasniva na individualnim kontaktima, ona je olakšana ili otežana u zavisnosti od postojećih međudržavnih odnosa.

Nevladine organizacije iz Hrvatske, Crne Gore i Republike Srpske imaju dobru saradnju, uključujući i onu na projektu Bear in Mind. Međutim, situacija u Bosni i Hercegovini zahteva posebnu pažnju zbog njene regionalne podele²⁹. Svaki entitet je odgovoran za upravljanje KZ, a iako postoji međuentitetski organ za zaštitu životne sredine, ispitanici su opisali međuresornu saradnju kao tešku. Ova situacija takođe otežava saradnju drugih zemalja sa Bosnom i Hercegovinom na državnom nivou. Jasno je da specifični politički odnosi između zemalja takođe predstavljaju razliku.

Tabela 9: Projekti i programi u regionu.

Naziv	Datumi	Uključene zemlje	Opis projekta	Veb stranica
Program oporavka balkanskog risa	2006 – danas	AL, MZ, KO, CH, DE	Program čiji je cilj spasavanje kritično ugroženog balkanskog risa od izumiranja. Vizija projekta je uspostavljanje „dugotrajne održivosti populacije balkanskog risa u njenom istorijskom obimu rasprostranjenja, i u skladu sa potrebama lokalne zajednice i uz njihovu podršku”.	https://ppnea.org/balkan-lynx-recovery-program/
Life Dinalp bear	07.2014. – 06.2019.	SI, HR, AT, IT	Poboljšanje monitoringa populacije, smanjenje sukoba i poboljšanje suživota ljudi i medveda, promocija prirodne rasprostranjenosti medveda u Alpima	https://dinalpbear.eu/home-page-1/
Life lynx	07.2017.	SI, HR, IT,	Spasavanje dinarske i jugoistočne alpske	https://www.lifelynx.org/

²⁹ Bosna i Hercegovina (BiH) je regionalno podeljena na entitete: Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH sa ukupno 16 kantona), Republika Srpska (RS) i Distrikt Brčko.

Naziv	Datumi	Uključene zemlje	Opis projekta	Veb stranica
	– 03.2024.	RO, SK	populacije risa od izumiranja i njegovo dugoročno očuvanje kroz ponovno naseljavanje životinja, angažman aktera, monitoring	eu/
LIFE EVROLARGE CARNIVORES	09.2017. – 02.2022.	DE, AT, CH, FI, FR, DE, HU, IT, PL, RO, ES, HR, SLO, NO	Poboljšanje komunikacije i prekogranične saradnje u upravljanju krupnim zverima. WWF Adria je koordinisao sprovođenje pojedinih aktivnosti u regionu.	https://www.evrolargecarnivores.eu/en/
Zaštita mrkog medveda u Dinaridima	01.2018. – 12.2020.	BIH, ME	Razvoj prekograničnog praćenja i plan upravljanja medvedom u obuhvaćenim zemljama.	https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/pdf/181106Budva_15_BBPD_LC%20Aleksandar%20Perovic.pdf
Interreg Carnivora Dinarica	09.2018. – 08.2021.	SI, HR	Uspostavljanje međuinstitucionalne saradnje, usklađivanje istraživanja populacija vuka i risa, zajednička analiza povezanosti staništa, zajednička evaluacija usluga ekosistema krupnih zveri kao i ispitivanje i sprovođenje mera zaštite stoke.	https://www.carnivoradinarica.eu/en/large-carnivores/woolf/biology-ecology-and-behaviour/
Bear in Mind	11.2019. – 05.2022.	BiH, ME	Projekat za osnaživanje i razvoj kapaciteta uprava zaštićenih područja i ekoloških nevladinih organizacija u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini i poboljšanje nivoa učešća u procesima kreiranja politika.	http://bearinmind.me/about-us/
Interreg Adrion DINALPCONNECT	3.2020.– 8.2022.	SI, HR, AL, BiH, GR, IT	Jačanje transnacionalne i sektorske saradnje radi poboljšanja ekološke povezanosti u Dinaridima, povezujući ih sa Alpima. Uspostavljanje prekograničnih veza između područja u okviru ekološke mreže Natura 2000 i zaštićenih područja, sa naglaskom na prioritetne vrste i staništa.	https://dinalpconnect.adrioninterreg.eu/
LIFE SWiPE	09.2020. – 08.2023.	BiH, BG, HR, IT, PL, RO, SK, RS, ES, UA	Smanjenje krivičnih dela na štetu divljih vrsta kroz bolje sprovođenje propisa EU o zaštiti životne sredine i veći broj uspešno procesuiranih krivičnih dela	https://www.wwfadria.org/what_we_do/all_initiatives/life_swipe/

Uz Sporazum iz Budve (vidi uvod), niz drugih **regionalnih inicijativa** u ranijem periodu je imao za cilj uspostavljanje saradnje na regionalnom nivou (vidi tabelu 10).

Nijedna od ovih inicijativa nije se posebno bavila krupnim zverima, mada su neki od njihovih ciljeva komplementarni. Projektni tim sastavlja bazu podataka³⁰ o postojećim prekograničnim projektima i inicijativama koje će se nadograđivati tokom rada platforme.

Tabela 10: Inicijative u regionu

Naziv	Datum i	Uključene zemlje	Opis projekta	Veb stranica
Inicijativa Dinarskog luka	2008 – danas	AL, BIH, HR, ME, SE, SI	Široki okvir saradnje koji okuplja partnere aktivne u regionu sa raznolikim portfeljom projekata i inicijativa usmerenih na osiguranje dugoročnog očuvanja i održivog razvoja ovog dela Evrope.	https://www.panda.org/discover/our_focus/biodiversity/protected_areas/pa4lp/dinars_arc/
Rezolucija o Dinarskim Alpima	03.2011.	AL, ME, HR, KO, MZ, SI (BiH planira potpisati rezoluciju)	Rezolucija koju su usvojili predstavnici dinarskih zemalja za održivi razvoj Dinarskog planinskog lanca. Inicijativa Slovenije na Konferenciji Dinarskih Alpa koja je održana paralelno sa 11. Alpskom konferencijom.	https://www.alpconv.org/fileadmin/user_upload/Organization/Partners/Dinars_Arc_Resolution.pdf
Sporazum iz Budve	11.2018.	AL, BIH, HR, KO, ME, MZ, SRB, SI, BG, GR	Na regionalnoj radionici Platforme EU za suživot ljudi i KZ postignut je dogovor o zajedničkom radu na uspostavi Dinarske platforme za očuvanje i upravljanje krupnim zverima.	https://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/pdf/181106Budva_LCP_Workshop%20statement-EN.pdf

³⁰ Vidi bazu podataka projektnog tima ovde:
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1vXHoBW6H1oYXceh90d6yIXRuQ87y1fS5/edit#gid=1209534236>

5 Diskusija, sledeći koraci i izgledi

Gornja tabela jasno prikazuje postojanje potrebe za povećanjem kapaciteta i razmenom informacija na polju monitoringa i upravljanja KZ. Slovenija i Hrvatska imaju (uz poneke izuzetke) dobro razvijen sistem planiranja upravljanja i monitoringa, u određenoj meri zbog podsticanja na usklađenost sa zahtevima EU Direktive o staništima, iako Aneks 4. ukazuje na ranije sprovedene monitoringe koji su bili podstaknuti potrebom za izveštavanjem u okviru Bernske i CITES konvencije. Činjenica da su planovi upravljanja razvijeni u nekoliko zemalja, ali zaustavljeni u fazi odobrenja ili sprovođenja, ukazuje na želju za koordinisanim pristupom u očuvanju i upravljanju KZ, ali i na poteškoće u prevazilaženju određenih prepreka kao što su relevantne veštine, jasne informacije o kompetencijama, zabrinutost oko previsokih troškova u budućem periodu i nedostatak političke volje.

Ovaj izveštaj daje pregled na kom mogu da se zasnivaju dalje rasprave u okviru platforme. Intervjui su vredan izvor informacija i mogu da se dopune i provere u okviru grupnih rasprava.

Sledeće teme mogu detaljnije da se obrade u različitim formatima koji su dogovoreni u okviru projekta.

Tabela 11: Sledeći koraci su vezani za teme na platformi.

Tema	Problem	Načini rešavanja problema
Precizan način prekograničnog monitoringa	Precizan monitoring prema standardima Direktive o staništima sprovodi se samo u Sloveniji i Hrvatskoj. Prekogranična koordinacija je retka. U mnogim zemljama nedostaju kapaciteti u smislu resursa i osoblja i treba uložiti značajan napor na podržavanju sistema monitoringa i podsticanja saradnje.	Jedna od glavnih tema za platformu mogla bi da bude poređenje i rasprava o metodologijama monitoringa i postizanje razumevanja o potrebi sprovođenja monitoringa tamo gde on ne postoji, kao i usklađivanje tehnika i procesa tamo gde se praćenje sprovodi. Postoji potencijal za učenje iz hrvatskih i slovenačkih iskustava iz LIFE projekata koji su podržali razvoj monitoringa. Ako se prepozna potreba za monitoringom, postoji mogućnost da zemlje pokrenu zajedničke projekte i tako podstaknu učenje jedne od drugih i postignu dogovor o minimalnim standardima monitoringa ³¹ . Značajan izazov predstavlja sufinansiranje koje je neophodno osigurati za veliki deo programa finansiranja.
Uspostavljanje transnacionalnog planiranja upravljanja	U mnogim zemljama se upravljanje ne planira. Ne postoje kapaciteti ni ideje o tome kako da se uspostave procesi planiranja upravljanja i kako da se sprovode.	Ovo bi mogla da bude ključna tema za sastanke platforme. Primeri tema mogu da se zatraže od obuhvaćenih zemalja i članica EU. ³²
Konsultacije i uključivanje aktera	Akteri često nisu uključeni u procese planiranja (tamo gde postoje). To može da izazove razočaranje u procese i nedostatak vere u način organizacije upravljanja na nivou države.	Planiranje upravljanja treba da se sprovodi uz uključivanje aktera. Mnogo može da se nauči iz platformi na nivou EU, od kojih su mnoge uspostavljene poslednjih godina. Primeri bi mogli da se predstave na sastancima platforme i detaljnije rasprave sa predstavnicima civilnog društva.

³¹ Npr. zajednički standardi monitoringa za Poljsku i Nemačku: Reinhardt I., Kluth G., Nowak S., Myslaiek R.W. (2015): Standardi praćenja srednjoevropske populacije vuka u Nemačkoj i Poljskoj. BfN-Skripten 398. Besplatni primerak dostupan na www.bfn.de/skripten

³² Npr. uvidom u upravljanje: Reinhardt I., Kluth G., Nowak S., Myslaiek R.W. (2013): Uvid u upravljanje vukom u Poljskoj i Nemačkoj sa preporukama za buduću prekograničnu saradnju. BfN-Skripten 356. Nemačka / Savezna agencija za zaštitu prirode Bon.

Tema	Problem	Načini rešavanja problema
Planovi nadoknade štete i zaštite	Mere nadoknade štete i prevencije su poželjne, ali postoje značajni problemi sa sprovođenjem programa.	Upravnici i predstavnici interesa stočara mogu da pomognu u rasvetljavanju razloga ovih problema. Još jedna važna tema razgovora o suživotu ljudi i divljih zveri su mere prevencije (pastirski psi, pastiri, ograđivanje) i načini njihovog podržavanja. Moguće je detaljnije istražiti korišćenje EU programa ruralnog razvoja, kao i korišćenje pretpristupne pomoći EU za ruralni razvoj (IPARD)
Smanjenje interakcije sa problematičnim medvedima	Problematični medvedi ostaju problem u mnogim zemljama, ali dobro je da su ispitana dostupna rešenja.	U EU i u pojedinim obuhvaćenim zemljama ispitano je mnoštvo mera, od interventnih timova i upravljanja saobraćajem do upravljanja otpadom. Ove mere bi se mogle predstaviti i raspraviti sa učesnicima i eventualno replicirati željene aktivnosti u pojedinim državama.
Opsežna koordinacija i razmena informacija o transnacionalnom upravljanju	Iako postoje primeri bilateralne ili trilateralne koordinacije, ne postoji okvir koji bi obuhvatao ceo region i zbog toga se pristupi upravljanju KZ značajno razlikuju.	Ovo je ključna svrha uspostavljanja platforme. Razni region i sarađuju po pitanju KZ (npr. EU platforma), a ustanovljena je i saradnja na regionalnom nivou (npr. Alpska ili Karpatska konvencija). Različite opcije mogu da se razmotre sa učesnicima platforme u pokušaju nalaženja načina za uspostavljanje dugotrajnije saradnje.

Ovaj izveštaj je predstavljen na prvom sastanku potencijalnih članova platforme koji je održan od 16. do 17. novembra 2021. u Sloveniji.